ven de volkomenste was, de voorstellingen van een eeuwige rampzaligheid met zijn Godsidee en met de liefde Gods volkomen rijmden, houden zij staande dat dit niet kan, dat het ondenkbaar, dat dit niet te rijmen en de ongerijmdheid zelve is.

De één maakt er dan van, dat na den dood de hier aangevangen ontwikkeling voortgaat; een tweede, dat er ook na den dood nog gelegenheid tot bekeering is; een derde, dat na den dood bitter leed, voor zekere periode, juist middel zal zijn om wie Goddeloos stierf met God te verzoenen; en een vierde, dat er wel zijn die nooit terecht komen, maar dat dezen dan vernietigd worden, zoo dat ze niet meer bestaan; wat men dan noemt: de voorwaardelijke onsterfelijkheid. Onsterfelijkheid alleen voor wie hier of hiernamaals zich bekeert, maar vernietiging en ophouden te bestaan voor wie zich gewetenloos, hier en hiernamaals, tegen God blijft verharden.

Vraagt men, of we hier niets voor gevoelen? Of we niet om wat liefs wilden, dat het zoo was? Of ook ons de voorstelling van een eeuwige rampzaligheid niet ijzen doet van ontzetting? En of het ook ons niet moeite kost, om die nooit eindigende tegenstelling van duizenden en nogmaals duizenden rampzaligen met Gods grenzelooze ontferming te rijmen? — dan spreken we op alle deze vragen een volmondig ja uit.

Liefst klemmen we ons dan ook vast aan wat Calvijn van den moordenaar, die vorstenbloed in Frankrijk vergoot, schreef, dat wij nooit weten, wat God nog in den jongsten snik doet aan hen, die ons toeschijnen verre van God te sterven.

Maar verder kunnen en mogen we niet gaan.

Jezus alleen had hier volle recht van spreken. Wij weten er uit ons zelven niets van. Ons in te beelden, dat wij hooger en reiner denkbeelden omtrent God en zijn liefde zouden koesteren dan Jezus, vermeten we ons niet. En evenmin matigen we ons het recht aan, uitspraken als „dat God eens alles en in allen zal zijn", in regelrechte tegenspraak met wat de heilige Apostel bestendiglijk getuigt, op ieder mensch, en niet enkel op het mystieke lichaam van Christus, toe te passen. Van het spelen met het woord „sterven", als Jezus zegt „dat ze in hun zonde sterven zullen", spreken we nu niet eens. „Voorwaardelijke onsterfelijkheid" kan men *tegen* de Schrift in volhouden, — *uit* de Schrift en op grond van de Schrift leeren, nooit. Zij die het wanen te doen, toonen niet eenmaal te weten, wat in de Heilige Schrift de *dood* en het *sterven* is.

Ten deze hebt ge u aan Jezus te houden en op Jezus zeggen af te gaan, of ge weet niets, en kunt zelfs niet stamelen.

En Jezus sprak ten deze, keer op keer, met de grootste beslistheid.

Zij, die buiten God sterven, zullen gaan in de eeuwige pijn. Ze zullen buitengeworpen worden. In hen zal een worm knagen die nooit sterft, ze zullen smarte lijden door een vuur dat nooit uitgebluscht wordt. En deze nooit eindigende toestand zal zóó ontzettend wezen, dat Jezus er van zegt dat er weening zal zijn en knersing der tanden. Alleen reeds deze laatste bange teekening heeft Jezus tot driemaal toe herhaald.

In de teekening van het Laatste Oordeel heeft Jezus dit nogmaals in dezer voege bevestigd, dat hij in die ure tot de verlorenen spreken zal: *Gaat weg van mij, gij vervloekten, in het eeuwige vuur dat den duivel en zijne engelen bereid is.*

Zijn apostel herhaalt het, dat „wij, Christenen, weten, dat dengenen die der waarheid ongehoorzaam zijn, vergolden zal worden toorn en verbolgenheid, verdrukking en benauwdheid over alle ziel des menschen die het kwade werkt."

En nog op de laatste bladzijde der Heilige Schrift wordt ons betuigd, hoe Joannes op Pathmos het in een door Jezus hem gegeven visioen zag, hoe „een ieder die niet bevonden werd geschreven te zijn in het boek des levens, geworpen werd in den poel des vuurs".

Is het dan niet duidelijk en klaar als de dag, dat wie in onze dagen nochtans zegt dat dit niet zoo zijn zal, toont noch in de Schrift, noch in Jezus te gelooven?

En klaarder dan de dag eveneens, dat wie aan de Schrift zijn kennisse van de eeuwige dingen ontleent, en acht dat Jezus niet liegen kan, het zich niet anders kan of mag voorstellen, dan dat er metterdaad, wel wezenlijk, een hel en een eeuwige rampzaligheid zijn zal.

Nu te zeggen, het is de ware vroomheid niet, zoo ge God zoekt en in Jezus gelooft om aan de hel te ontkomen, is eveneens wijzer te willen zijn dan de Schrift.

Zeker, ook de Schrift onderwijst ons, dat ons hoogste begeeren moet zijn, niet om geborgen te zijn voor ons zelven, maar om eeuwiglijk verzadigd te worden met Gods beeld. (Ps. 17 : 15).

Maar dit zielsverlangen, hoe hoog ook opkomend in wie overgezet *is* uit den dood in het leven, heeft nog geen vat op den zondaar. En daarom tot zondaren komt Jezus om hen te redden van het verderf. „Alzoo lief heeft God de wereld gehad, dat Hij zijn eeniggeboren Zoon gegeven heeft, opdat een iegelijk, die in hem gelooft, *niet verderve, maar het eeuwige leven hebbe.*"

En dit is de uitwerking, die de zekerheid van een eeuwige rampzaligheid nog moet hebben.

Ze moet vader en moeder dringen, om het kind hunner liefde, door verzuim van Christelijke opvoeding, niet ten prooi te laten aan het eeuwig verderf.

Ze moet de geloovigen van allerlei stand, rang en leeftijd dringen, om vrienden en vriendinnen, tot wier hart ze toegang hebben, niet te laten wegsterven buiten Jezus.

Ze moet de Kerk van Christus dringen, om door prediking èn door zending te redden van het verderf èn te manen tot bekeering.

Diezelfde liefde Gods die Hem zijn Zoon deed zenden, opdat de zondaar niet zou verderven, maar ten eeuwigen leven komen, moet ook ons prikkelen, bezielen, aandrijven.

De liefde Christi moet ons bewegen.

Of getuigt het niet op ontzettende wijze tegen de koelheid uwer liefde, als ge een kind, een broeder, een vriend uws harten, iemand, dien ge bereiken kunt, rustig in eeuwige rampzaligheid laat wegsterven, omdat gij, op Jezus zeggen, niet gelooven woudt dat er weening en knersing der tanden, dat er een vuur, dat nooit uitgebluscht, wordt, is?

Niets getuigt dan ook sterker tegen den ernst van veel Christenen dan de koele onverschilligheid, waarmee ze bij het sterfbed van ongeloovige huisgenooten of familieleden of vrienden staan, ook al ontwaarden ze vóór hun sterven geen enkel teeken van geloof in Jezus Christus onzen Heere.

Amsterdam, 23 November 1900.

Bestrijding van den Vaccinedwang.

Gelijk te verwachten was, heeft de invoering van den *Leerplicht* opnieuw den strijd tegen den *vaccine-dwang* aangewakkerd.

En terecht.

Een Overheid die in den Leerplicht zegt: „Uw kind *moet* naar school"; en in de Vaccine-wet: „Uw kind *mag* niet op school," weerspreekt zichzelve. Reeds bij de behandeling van de Leerplichtwet is dan ook opgemerkt, dat een goede wet om het schoolgaan te bevorderen, in de eerste plaats bedacht had moeten zijn op middelen, om de oorzaken van het niet-schoolgaan weg te nemen.

Nu bleek uit de Statistiek, dat een goede 1000 kinderen niet op school kunnen komen, omdat ze niet gevaccineerd zijn, en de ouders tegen de vaccinatie bedenking hebben.

Logisch ware alzoo alleen één van deze drie geweest, om 1°. of de ongevaccineerden toch toe te laten; of 2°. om de niet-gevaccineerden met geweld te doen vaccineeren; of 3°. om afzonderlijke maatregelen te nemen, dat de ongevaccineerden toch onderwijs kunnen ontvangen.

Het eerste wilde men niet. Het tweede dorst men niet. Het derde kwam niet bij de Regeering op.

Toch kan de zaak niet zoo blijven zitten. Dat voelt ieder, en gevoelen bijzonder sterk de tegenstanders van den vaccine-dwang, die veel talrijker zijn, dan men gemeenlijk waant.

Al kent toch de Statistiek slechts 1000 kinderen die deswege van school blijven, men vergete niet dat er duizenden ouders buitendien zijn, die tegen de vaccinatie zeer ernstige bedenkingen hebben, maar die, geplaatst voor de harde keuze, om óf hun kind onbruikbaar voor het leven te laten opgroeien, óf ze te onderwerpen aan een kunstbewerking die ze uiterst bedenkelijk vinden, door den nood gedrongen zich onderwerpen.

Voor wie geld heeft, ontstaat die nood niet. Zulk een toch geeft aan zijn kinderen privaatles. Maar wie dit niet kan, de arme en de kleine burger, die voegt zich, tegen zijn overtuiging in, omdat hij acht, wel zich zelven, maar niet zijn kind aan zijn overtuiging te mogen opofferen.

Het perfide karakter van dezen indirecten dwang is toch juist, dat hij den rijke vrij laat en den arme treft, en speculeert op de liefde van den vader voor zijn kinderen en op zijn angst voor hun toekomst.

Het standpunt daarbij is niet, dat we geen ziekte zouden mogen bestrijden. De Schrift zelve roept ons tot die bestrijding op, en ieder onzer voert den strijd tegen krankheid en dood in schier elk ander geval.

Ook is ons standpunt niet, dat de Overheid ten deze niet mag optreden. Wel terdege *moet* de Overheid maatregelen nemen, om gezonde levensvoorwaarden te scheppen, door lucht en water zuiver te doen houden, en evenzoo door te isoleeren en te ontsmetten als er een ziekte uitbrak. Het was in Israël met de melaatschen niet anders.

Zelfs zou er geen bedenking tegen bestaan, dat de Overheid een bepaalde medicatie verordende, zoo maar de medicatie wetenschappelijk vaststond. Maar van welke medicatie geldt dit?

Rusteloos spreken de artsen elkander tegen, en wat een tijdlang onder hen voor vast en zeker gold, wordt in een volgende periode weer algemeen verworpen. Denk slechts aan het vroeger schier als panacee geldende aderlaten, dat nu bijna in onbruik is geraakt. Hoeveel zenuwen met bromkali gestild zijn, met geen ander gevolg dan dat het bloed werd bedorven, ligt nog versch in het geheugen. Vastheid en zekerheid is er ook in de medicijnen allerminst.

En nu is het hinderlijke maar, dat de Overheid gedurig op het advies van de heeren medici afgaat, als waren het een soort halfgoden, die absoluut weten te verklaren, wat gedaan en wat gelaten moet worden.

Vooral thans echter gaat dit niet meer. De ervaring leert, dat er naast kundige allopathen kundige homoeopathen staan, en naast beide kundige natuurdokters. Zelfs het hypnotisme maakt vorderingen. En niet alleen dat er alzoo ook hier scholen tegenover scholen staan, maar ook in die scholen zelve staat de één coryphée tegen den anderen over, en loopt het advies der heeren telkens uiteen.

Dat nu is ook het geval ten opzichte der vaccinatie. Hier en elders zijn er vele doctoren, die vast verzekerd zijn, dat ze helpt. Maar ook hier en elders zijn andere doctoren, die het tegendeel staande houden. En ook, zoo hier als elders zijn doctoren, die, daargelaten of ze helpt, van oordeel zijn, dat ze óf gevaar met zich brengt, óf andere ziekte uitlokt.

Strijd tegen vaccinedwang keert zich alzoo, op zich zelf, tegen de pretentie van de Overheid, als bezat deze een medisch advies, dat absoluut vaststond, en alsof men daarop zekerlijk af kon gaan.

En subsidiair keert zich de strijd tegen den vaccinedwang, 1°. tegen de slimheid, die, verplichte vaccinatie niet openlijk aandurvend, haar zijdelings door de school poogde te bevorderen, en 2°. tegen de sociale onrechtvaardigheid, dat deze dwang den rijke niet deert, maar den arme en onbemiddelde te na komt.

Practicisme.

X.

Zoo trekt dan de *Zuster*-naam voor een verpleegster ons niet aan. Het is een naam, die in dit verband niet van Protestantschen oorsprong is. Iets wat niet gezegd wordt, als moest op alles de ban gelegd, wat in niet-Protestantsche kerken bestaat; maar omdat onze vaderen zulk gebruik van dien naam, in verband met het orde- en kloosterwezen, destijds bij ervaring kenden, en er mee braken. Dit deden ze niet uit gril, maar krachtens het beginsel dat hen leidde. En heeft het dan pas, zulk een gebruik toch weer op te nemen, zonder zweem van schuldbekentenis, ja, onderwijl men roepen blijft tegen alle Papisme?

De mogelijkheid is op zichzelf volstrekt niet uitgesloten, dat onze vaderen in de 16de eeuw zich op dit of dat punt hebben vergist, en dat ze, onder den invloed dier vergissing, iets uit de toenmalige practijk veroordeelden en afschaften, wat in zich zelf prijslijk was en had moeten blijven. Doch dan worde dat ook ridderlijkweg erkend; dan worde over die feil en fout schuld beleden, en dan herstelle men het afgeschafte in zijn wezenlijke gestalte.

Doch dát doet men niet, en zóó bedoelt niemand het onder ons. Men wil geen klooster, geen orde, geen confrérie. Men wil geen gelöfte van armoede gehoorzaamheid en kuischheid. Men wil vrij blijven om, opent er zich de weg voor, te huwen. Men blijft eigenaresse van zijn eigen goed. Als men weg wil, neemt men zijn ontslag. En terwijl op die wijze juist alles ontbreekt wat vastheid en onverbreekbaarheid van band geeft, en juist daarom zich als zusterschap kon aandienen, neemt men nu bloot den *zusternaam* over, en zijn we zoover, dat men reeds in geval van krankheid zegt: Zoudt ge niet *een zuster* nemen? — aldus de volle uitdrukking bezigend, die alleen bij een orde past.

Dit nu onderstelt een splitsing van het leven in twee deelen. Er is een heilig en er is een ongeheiligd terrein. Het eerste heet dan de kerk, en het tweede is de wereld. Nu behoort het gezin van den kranke tot de wereld, maar die verpleegster tot de kerk, en omdat in de kerk alleen broeders en zusters zijn, en dat broederschap en zusterschap hier zelfs nog een exponent ontving, is zulk een verpleegster nu niet een juffrouw of een dame, maar is ze een heilig soort vrouw, en heet als zoodanig: *een zuster*.

Bij de erkentenis der Gemeene gratie daarentegen, is er ook buiten de heilige sfeer wel terdege uitnemende ziekenverpleging denkbaar, niet alleen met kennis en oefening, maar ook met veel ernst en toewijding. Vandaar, dat het bij ons niet is de kerk die komt verplegen in de wereld, maar dat de burgermaatschappij en het huiselijk leven eigen verpleegkracht bezitten.

Zooveel over het gebruik van den *zuster*-naam, die soms niet zoo heel ver ligt van het „Menisten zusje."

De overgang ligt voor de hand.

Niet alleen toch, dat de Doopersche jonge vrouwen „zusjes" werden genoemd, maar ook deze droegen een afzonderlijke kleeding, gelijk dit onder de echte Kwakers in Engeland nog het geval is. En ook bij de ziekenverpleging is die kleeding weer opgekomen.

Dit versterkt wat we over het gebruik van den *zuster-naam* schreven. Zoodra bij den *zuster-naam* het *zuster-kleed* komt, neemt de afscheiding van het gewone leven nog scherper vorm aan.

De zusternaam scheidt af voor het gehoor, het zusterkleed voor het oog, en bij de variatiën in het leven, heeft de plastiek van het oog altoos sterker werking.

Toch versta men ons, wat dit kleed of gewaad aanbelangt, niet verkeerd.

Dat men elk geteekend bedrijf aan het kleed moest kunnen herkennen, is ook onze overtuiging. Nu nog ziet men op straat wie al dan niet soldaat, wie stukadoor, wie slager, wie smid, wie timmerman is. Een boer en een matroos onderscheidt ge, zonder nader onderzoek, bij het eerste zien.

Dit nu is kostelijk. Het kleed moet zich voegen en schikken naar den persoon. Alleen het witte kleed van den slager geeft waarborg voor zindelijkheid in de behandeling van het vleesch, en de hygiène wint er bij. En zoo is het tot op zekere hoogte met elk bedrijf, waarbij de werkman op eigenaardige wijze met bepaalde stoffen in aanraking komt, of dat een bijzonder herkenningsteeken eischt.

Op zich zelf is er dus niets op tegen, eer is het aanbevelenswaardig, dat ook wie zieken verplegen zal zich zoo kleede, als voor die verpleging het geschiktst is. Men moet geheel vrij in zijn bewegingen zijn, om goed te kunnen tillen en helpen. Men moet geen gewaad aan hebben dat niet tegen een vlekje kan. Om niet het kwaad van den een op den ander over te brengen, moet men een kleed hebben, dat telkens gewasschen en zoo weer geheel gereinigd en gedesinfecteerd wordt. En ook, het kleed moet eenvoudig zijn; bij het ziekbed schikt men zich niet op. We geven dan ook van harte toe, dat de kleeding, waarin veel ziekenverpleegsters in de ziekenkamer verwijlen, in meer dan één opzicht aan dezen eisch beantwoordt.

Onze bedenking tegen het meest blauw getinte, waschbare, eenvoudige kleed waarin men zich veelal steekt voor de eigenlijke verpleging, zou dan ook alleen doelen op de te groote eenvormigheid. De tint en snit behoeft niet voor elk persoon en voor elk huis precies dezelfde te zijn. Mits aan de hoofdeischen van gemakkelijke beweging, eenvoud en waschbaarheid voldaan zij, is allerlei variatie denkbaar, en juist die variatie naar persoon of huis zou ons aantrekken. Het zou de vrijheid handhaven van het persoonlijke, en de eigenaardigheid van een ziekenhuis, zonder aan de zaak te schaden, terwijl omgekeerd te groote uniformiteit altoos weer aan het ordewezen herinnert.

In Engeland is hieraan veelal in zooverre voldaan, dat elke vereeniging of elk hospitaal het dienstgewaad variëert. Hier nu is niets tegen, en het breekt de eentonigheid en de eenvormigheid.

Toch richt onze hoofdbedenking zich niet tegen het gewaad, waarin men verpleegt, maar tegen het gewaad, *waarin men op straat komt.*

Zwart en wit zijn onder ons de kleuren van den rouw, en het straatgewaad onzer verpleegsters gelijkt dan ook van zeer nabij op het rouwgewaad van onze weduwen en weezen.

Hier spreekt zich een gedachte in uit, en die gedachte is in den grond der zaak geen andere, dan dat men met de wereld gebroken heeft, voor de wereld dood is, en nu als een die niet meer tot de wereld behoort, door de straten der wereld heen zich naar het krankbed begeeft.

Dat nu dit rouwgewaad niet zelden zonderling contrasteert met de vroolijke gelaatstrekken en zoekende blikken van wie zulk gewaad dragen, is geen geheim. Soms gaf het zelfs aanstoot.

Doch ook, waar dit gelukkig nog exceptie zijn, valt toch moeilijk te ontkennen, dat gewaad en persoonsbesef hier met elkander in strijd zijn. Voor tal van verpleegsters die in de verpleging niets dan een bestaan zoeken, en voorts zich geheel als andere menschen van haar jaren aanstellen, past geen gewaad dat een dood-zijn voor de wereld uitdrukt.

De meeste „zusters" zijn het niet. Ze behoeven het o. i. ook niet te zijn. Maar dan moeten ze er ook niet een vertooning van maken.

Zulk gewaad voegt alleen bij het ordewezen, als men de drie geloften heeft afgelegd, en voor nu en voor de toekomst niets meer van de wereld verwacht.

Toch gaan we niet zóóver, van elk gewaad voor onze verpleegsters op straat af te keuren. Verpleegsters moeten op tijden en ontijden alleen over straat gaan. Haar altoos te laten begeleiden, is ondoenlijk. Haar dienst begint vaak als de donker reeds inviel. En dan moeten ze gedurig door eenzame buurten naar het huis van haar kranke toe. Dit nu zou ze kunnen blootstellen aan onaangename bejegening. En inzooverre is er iets voor te zeggen, dat ze bij zulke gelegenheden zich in zulk een gewaad vertoonen, dat als vanzelf veiligheid belooft. Zelfs de deugnieten op straat hebben nog altoos zeker respect voor iemand die zieken gaat verplegen. Weten ze dat, zien ze dat aan het kleed, dan houden ze zich op een afstand.

En dan verstaan we tevens, dat een vereeniging of Huis, dat uitgaande verpleegsters in grooten getale verzamelde, het gemakkelijk vindt, om een vast model van kleeding in te voeren. Dit komt goedkooper uit. Het is eenvoudiger. En het maakt minder verschil.

Liet men een ieder geheel vrij, dan sloop allicht te sterk de vrouwelijke ijdelheid in, en zou de één pogen de ander de oogen uit te steken.

Maar wat *niet* hoeft is, dat men het ten deze onnatuurlijke *rouw*gewaad bezigt. Zulk een Huis of stichting kan zeer wel een uniforme, eenvoudige, gedistingeerde kleeding invoeren, die dezelfde voordeelen aanbiedt, zonder zulk een onware symboliek.

Dit zal dan variëeren al naar gelang de geest verschilt, die zulk een stichting of vereeniging bezielt.

Werken in zulk een stichting enkel gewone burgerlijke factoren, zonder dat een hooger beginsel drijft, dan zal het gewaad dat men kiest, ook meer gewoon burgerlijk kunnen zijn.

Is daarentegen sprake van een vereeniging, die door hooger beginsel wordt gedreven, en waarvan de verpleegsters noch voor eigen positie zorgen, noch verdere verwachtingen van het leven hebben, zoo zal deze meer volkomene toewijding zich ook in een soberder gewaad kunnen uitdrukken.

Vooral zoo het een stichting geldt, waarin geen salaris genoten wordt, en allen saam uit de fondsen of interesten van het Huis, zonder eigen bezit, leven, is zulk een soberheid van gewaad op zijn plaats.

Maar zelfs dan blijft het ons wenschelijk voorkomen, dat zulk een gewaad niet permanent zij.

Als een timmerman naar de kerk gaat, draagt hij niet zijn schootsvel. Een stukadoor gaat niet in zijn lange witte jas naar een bruiloft.

Het geteekende gewaad hoort bij het bedrijf en bij den dienst, maar ook daarbij alleen. Is men daarentegen buiten dienst, mengt men zich als gewoon persoon onder het gezelschap, dan vervalt alle reden om zich in zulk een dienstgewaad te steken. Men kan zich dan kleeden gelijk iedere andere ernstige vrouw.

Iets wat dan weer samenhangt met deze andere vraag, of voor dezen dienst het jonge meisje wel de eerstgeroepene is.

De Heilige Schrift wijst voor al zulken dienst in de eerste plaats onze *weduwen* en dan natuurlijk onze kinderlooze weduwen aan.

Deze hebben haar jaren en haar ondervinding voor, en zijn daardoor vanzelf beter voor dezen dienst geschikt. Ook mag men van haar, die de Schrift noemt „zij die waarlijk weduwen zijn", onderstellen, dat eigen keus bij de kleedij niet met den eisch van eenvoud en soberheid in strijd zal geraken.

Maar hoe dit ook zij, de naam van *zuster*, en evenzoo een vast *rouwgewaad*, waarin men zich onder menschen vertoont, hoort bij onze Protestantsche tradities niet thuis.

Het historisch gevondene.

I.

In *Scolastica II* was, gelijk men zich herinnert, beweerd, dat er drieërlei dingen zijn, waarnaar te zoeken ongerijmd is. Ten eerste te zoeken naar hetgeen *niet zoek is*. Ten tweede naar hetgeen *reeds gevonden werd*. En ten derde naar hetgeen *God ons openbaart*.

Daartegen nu opperde de *Nederlander* bedenking. Niet wat het eerste, en niet wat het laatste punt betreft. Maar wel wat aangaat het tweede. Een bedenking, steunende op deze overweging: Of het reeds gevondene waarheid behelst, moet tóch weer aan Gods Woord getoetst. Stelt ge dus twee *naast* drie, dan neemt ge een bron van waarheid aan, die naast het Woord het absolute gezag der historie doet gelden.

Laat ons beginnen met de stukken voor te leggen.

Dr. Kuyper schreef in *Scolastica II* over dit tweede punt dit:

> Niet anders staat het met de tweede tegenstelling, waarop ik U wees, ons niet meer zoeken naar wat voor lang reeds gevonden werd, of wilt ge ons *historisch* standpunt tegenover het altijd op nieuw beginnen van 't Hypercriticisme. Het gebouw der wetenschap is zoo reusachtig groot in aanleg, dat, indien er bij den bouw geen orde, geen samenwerking, en geen rekenen met de historisch gereed gekomen fundamenten plaats grijpt, het gebouw nooit onder dak komt. Al wat reeds lang gevonden werd, raakt dan weer zoek, en het zoeken moet telkens op nieuw beginnen, en zulks wel door ieder »onderzoeker onzer eeuw" op eigen risico, en nieuw over heel het terrein. Dan sluipt wantrouwen in u met opzicht tot elk verkregen resultaat. De lust bekruipt u, om elk vroeger onderzoeker op een fout te betrappen en ter wille van die fout hem aan de kaak te stellen. Ge moet als zelfstandig denker dan vrij zijn, en zelfs als hoogleeraar u aan niets en niemand behoeven te storen. Zoo zelfs dat al kipt ge tien jaar later met eigen vinger het kaartenhuis om, dat ge eerst met veel vertoon van geleerdheid hadt ineengekunsteld, het toch »hoog wetenschappelijk' moet heeten èn wat ge eerst geknutseld èn wat ge daarna destructief gearbeid hebt. Met dit critisch individualisme nu weigeren wij, als tegen aard en doel van alle wetenschap indruischend, meê te gaan. Ons spreekt daarin wel het spel van den op *zoeken* beluste, maar niet de ernst, die het kind des menschen in steeds klaarder licht van wetenschap wil doen voortwandelen. Had de wetenschap alleen met de stoffelijke wereld, met het meetbare en weegbare te doen, er dreigde van die critische manie en van die atomistische zelfinbeelding geen gevaar, want een experiment is op staanden voet te herhalen, en een rekensom is spoedig overgecijferd. Maar hoe gewichtig ook de ontdekking en het leeren behandelen van natuurkrachten zij, alle daaraan gewijde studie levert toch nooit anders dan het lage sousterrein der wetenschap, en tot haar hoogere verdiepingen klimt ge eerst op, als ge indringt in de geestelijke wetenschap van het onzichtbare menschenleven, en in de verhouding van dat menschelijk leven zoo tot de wet die het volgt, als tot de mystieke eenheidsmacht die het worden en verworden liet en het aanstuurt op zijn doel. Die hooge, die edele wetenschap nu is zóó saamgesteld, zóó ingewikkeld, en zóó zeer verre boven het omspanningsvermogen van één enkele eeuw, laat staan van één enkel denker, uitgaande, dat er van verder komen in kennis geen sprake is, tenzij de komende eeuw wil voortspinnen aan den draad die aan de weggestorven eeuw uit de hand gleed. Resultaat van dien historischen arbeid nu was, dat er in deze hoogere wetenschap principieel onderscheidene posities zich voordoen, die de historie zelve in bloed en tranen heeft uitgewerkt. De subjectieve verscheidenheid belet hier de eenheid, en naar dat ieder in zijn geest staat, voegt een dezer historische posities bij hem en hij bij die positie. Daar nu saamwerking zich alleen bij gelijkheid van uitgangspunt denken laat, werken wij hier uitsluitend met hen samen die de positie onzer Gereformeerde vaderen innemen. Zoo als zij den stand der dingen vonden, zoo spreekt die ook ons als waarheid toe, zoo past ze op ons eigen levensbesef. En daarom weigeren we weer op straat te gaan staan, om al wat stond met de toorts der critiek in brand te steken, en dan nieuw te gaan bouwen. We wonen in het Gereformeerde huis dat ons als erfenis van de vaderen is toegekomen, en zetten daarin ons leven voort. Noemt men dat nu *on*wetenschappelijk, merkt dan op, hoe zij die ons dat brandmerk aanwrijven feitelijk hetzelfde doen, alleen op minder solide wijze. Ook onder hen toch is er niet één, die zelf thetisch geheel zijn eigen denkwereld heeft opgebouwd en alle fundament van het weten onderzocht heeft. Ook zij drijven op kurken, die anderen in het water lieten. Ze voegen zich in een heerschende denkwijze. De Schlagwörter dier denkwijze spreken ze na. Ze zijn Kantianen, of Hegelianen, of Darwinisten, enz. School naast school met een eigen catechismus komt onder hen op, en bij dien Catechismus van hun school of van hun leermeester zweren ze. Vocalen zijn er nooit meer dan vijf in ons alphabet geweest, en ook onder de critische atomisten vormen de consonnanten, die nog nooit een eigen geluid gaven, het groote gros. Ook zij wonen dus bij anderen in, en gaan uit van een door anderen gevonden positie. Slechts met dit verschil, dat de positie waarin wij onzen stand nemen door een historie van eeuwen gelijkt is, waar zij schier elk decennie hun kaleidoscoop verschieten laten. En dit ook, dat wij zelf *erkennen* van wat anderen vonden uit te gaan, terwijl zij steeds de zelfverleidende pretentie koesteren, als dischten ze nooit anders op dan primeurs uit eigen broeikas.

Hiertegen nu merkte de recensent in de *Ned.* dit op:

> De adstructie van de middelste dezer drie laatste stellingen schijnt ons het zwakke punt uit het boek. Immers, daar het Gereformeerde beginsel niet anders wil zijn dan het Schrift beginsel in zijn zuiverste en volledigsten vorm, zal het onderzoek naar wat tijdelijk zuurdeesem en wat essentieel gereformeerd is, samenvallen met dat andere onderzoek, wat de Schrift openbaart en eischt.
>
> Want wel is zeer schoon en juist, wat dr. Kuyper op blz. 16, 17 en 18 uiteenzet, nl. dat het absurd is niet te rekenen met de vruchten der denkkracht van het voorgeslacht en elk op eigen gelegenheid weer van vorenaf aan te beginnen, daar immers de wetenschap »ver boven het omspanningsvermogen van één enkele eeuw, laat staan van één enkel denker" gaat, zoodat men op die wijs nooit zou vooruitkomen, — maar er bestaat ook geen enkel wetenschappelijk man, die op die wijze studeert. Heeft men ooit gehoord van een wijsgeerig denker, die zijn boekenkast dicht houdt en, zonder andere bron dan zijn eigen gedachte, gaat philosopheeren over de vraagstukken, die gedurende vele eeuwen den menschelijken geest hebben beziggehouden? Immers neen. Een ieder doet zijn voordeel met de ervaring van het voorgeslacht; zelfs hij zou dit doen, die nergens aansluiting zocht, omdat hij overal grondfouten zag. Hij wist dan althans, welken weg hij *niet* moest inslaan. Men kan ook profiteeren van de *fouten* van het voorgeslacht.
>
> Het lijkt ons daarom onjuist, als elementen der te vinden waarheid op één lijn te stellen: »wat anderen reeds vóór u gevonden hebben" en »wat u zonder zoeken door openbaring in den schoot wordt geworpen". Immers het laatste *is* waarheid en er behoeft alleen de *inhoud* van geconstateerd te worden. Van het eerste moet behalve den *inhoud* ook de *waarheid* zelve nog telkens door het wetenschappelijk onderzoek worden gelegitimeerd. Dit